

УДК: 373.3 (075.8)

Мар'яна Гордійчук
Maryiana Gordiichuk

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОСВІТНЬО-САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EFFECTIVE EDUCATIONAL AND INDEPENDENT WORK OF JUNIOR PUPILS

Стан проблеми формування загальних когнітивних навичок молодших школярів у психолого-педагогічній літературі і педагогічній практиці було вивчено. Основні види навичок, згаданих вище, є: вміння порівнювати, аналізувати, і знайти головну точку, щоб довести, щоб встановити зв'язок між причиною і наслідком синтезу. Освіта в кожного учня, зацікавленість і відповідальність до вивчення є одним із головних завдань формування мотиваційної сфери особистості учнів. Встановлено, що оптимізація вимагає активного вивчення творчої роботи і спеціальну роботу з навчанням мотивації.

Ключові слова: загальні когнітивні навички, умови оптимізації працездатності, цілеспрямованості вивчення, мотивації вивчення, методика викладання.

Виходячи з потреб зростання працездатності, сучасна школа вже не може обмежуватись озброєнням учнів певною сумою знань, уміння орієнтуватись у швидкому потоці інформації, формувати потребу в самовдосконаленні, щоб знання стали не тільки дійовою силою в житті учнів, а їх переконанням.

Виходимо із загальновідомого положення про те, що розвиток навичок навчальної праці – це такий рівень загального розвитку школяра, який дає змогу включитися в навчальний процес та успішно оволодіти навчальною діяльністю.

Щодо змісту занять, то особливої уваги заслуговує вдосконалення процесів сприймання, формування мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення та утворення понять. Навчити дітей вчитися – той шлях, який не лише підвищить учнівську працездатність у навчанні, але й забезпечить гармонійну єдність предметного функціонального аспектів шкільної освіти та слугуватиме орієнтиром для вчителя початкової школи у вирішенні низки інших дидактичних проблем.

Як відомо, одного хотіння вчитися замало. Потрібно ще й вміти вчитися. А навчатися вчитися – не легко, бо вимагає відповідальності, зібраності, акуратності, систематичності в навчальній роботі.

Вміння вчитися включає в себе:

а) уміння учня на різних етапах уроку (спочатку разом з вчителем, потім у кооперації з ровесниками, після того індивідуально) визначати межу своїх знань і незнання;

б) уміння робити змістовний цілеспрямований запит при зверненні до різних джерел знань (до дорослих, до ровесників, до літератури додаткової, наукової і художньої) для ліквідації свого незнання.

У своїй експериментальній роботі намагалися так будувати навчальний процес, щоб уміння вчитися молодший школяр осягав із бажанням.

Перш за все, будували навчальну діяльність на уроці так, щоб учні самі ставили і розв'язували навчальні завдання, а ми лише спрямовували їх у потрібне русло, були режисером уроку. На уроці через постановку навчального завдання створювали ситуацію успіху, яка демонструвала вже наявні в учнів способи дій. Тому завжди добирали таке практичне завдання,

котре розв'язувалось би відомим для учнів способом і було своєрідною сходинкою до подальшого розгортання подій на уроці.

Чітко усвідомлювали, що у навчанні слід уважно стежити і спиратися на досягнутий рівень розвитку школярів, що вміння і навички навчальної роботи формуються у школярів у процесі реалізації ними відомих способів діяльності.

З цією метою вчили школярів:

- вичленовувати в кожній частині навчального матеріалу найбільш важливі ключові елементи, без знання котрих поняття неможливо правильно усвідомити;
- продумувати основні характеристики кожної частини нового навчального матеріалу і загальне резюме уроку – головну його думку загалом;
- намічати план (опорний конспект) викладу чи вивчення основних питань змісту уроку;
- здійснювали міжпредметну координацію, як важливих засобів оптимізації змісту уроку. Без міжпредметного узгодження матеріалу, як показало дослідження, виникає низка негативних явищ дублювання змісту навчального матеріалу, які знижують ефективність навчання учнів умінням навчальної діяльності;
- привести зміст уроку у відповідність з часом, який відведений для вивчення теми.

У змісті поняття «уміння» в сучасній психолого-педагогічній науці виокремлюють такі уміння, що пов'язані з тлумаченням їх як готовність виконувати певну систему розумових та практичних дій, як систему взаємопов'язаних цілеспрямованих дій, як здатність учнів виконувати певну розумову діяльність.

На нашу думку, вміння потенційно виражене в людині у вигляді готовності до дій і являє собою усвідомлену систему знань та навичок у ситуації того чи іншого завдання. В ситуації того чи іншого завдання, відповідна система знань чи навичок актуалізується і втілюється в необхідних для його вирішення діях. Тому серед різних підходів приймаємо позицію тих, хто розглядає вміння як готовність успішно виконувати певну діяльність. При цьому «готовність» трактуємо як відповідну установку на дію та на її виконання, або як підготовленість до оволодіння цією дією.

Поєднання у визначенні педагогічного вміння двох понять: «уміння навчати» та «уміння вчитися» виправдане системою навчальної діяльності, яка включає функціональні відношення умілості вчителя навчити і результату цієї роботи – вміння учня вчитися.

Основними компонентами такої якості особистості є: мотиваційний (інтерес до проблеми формування вміння вчитися, розуміти значущість результатів процесу формування такого вміння); інтелектуальний (розуміння сутності вміння навчатися та процесу його формування у дітей, знання різних теоретичних концепцій формування умінь та факторів оптимізації цього процесу); операційний (оволодіння технологією формування різних умінь у молодших школярів, оволодіння способами діагностики рівнів сформованості навчальних умінь у школярів).

Отже, уміння навчати учня вчитися розглядається як система взаємодії мотиваційного, оперативного та змістового компонентів.

Різнобічне вивчення змістового тлумачення педагогічного вміння обумовило багатомірність побудови моделі поняття «уміння навчати дитину вчитися», а саме: уміння педагога навчати і визначаємо як готовність учителя на основі усвідомлення та засвоєння кінцевого результату навчальної діяльності (змістовий аспект), сформованості професійної мотивації (цілево-мотиваційний аспект), оволодіння складною системою цілевідповідних педагогічних цілей (операційний аспект) успішно вирішувати дидактичні завдання.

Структурний аналіз системи, як правило, пов'язаний з її функціональним аналізом, який має два аспекти: розкриття механізмів зовнішнього та внутрішнього функціонування. Згідно цьому поняття «уміння навчати учня вчитися» розглядаємо на двох рівнях: першому – зовніш-

ньому (предметному), другому – внутрішньому. Відповідно, змістовий компонент уміння навчати вчитися розглядається на першому рівні як педагогічні знання (теоретичні, практичні, смислові), на другому рівні – як образ результату дидактичної діяльності (вміння навчатися).

Операційний компонент уміння навчати вчитися на зовнішньому рівні передбачає оволодіння дидактичними діями, на другому рівні – узагальненими способами вирішення педагогічних задач.

Цілево-мотиваційний компонент передбачає на першому рівні визначення особистісно значущих педагогічних цілей та завдань самовдосконалення, на другому рівні – розвиток пізнавальних інтересів та педагогічної логіки; наявність мотивів навчальних дій як духовних засобів досягнення педагогічних результатів.

Теоретичний аспект поставленої проблеми формування в учнів уміння вчитися включає питання визначення рівнів розвитку готовності успішно виконувати дидактичну діяльність. Ступінь вираженості даного феномену характеризується такими критеріями як:

а) усвідомлення та прийняття педагогічної задачі, якість та повнота орієнтаційної основи дидактичної діяльності;

б) самостійність і творчість у виконанні дій, що складають структуру дидактичної діяльності;

в) узагальнення як розширення сформованого уміння учнів вчитися.

На основі цих критеріїв були встановлені рівні досліджуваного значущого вміння вчитися учнів початкових класів. Виявлено три рівні уміння вчитися: високий, середній, низький.

Високий рівень, що передбачає стійку готовність учня вчитися, яка проявлялася в інтересі школярів до способів активного перетворення власної навчальної діяльності та її мотиваційної сфери, аналізу, самоконтролю.

Для середнього рівня властива стійка готовність учнів вчитися, яка виражалася у виконанні комплексу дій, спрямованих на вирішення задач; творчі елементи при складанні основи дидактичної діяльності часто ситуативні.

Низькому рівневі характерна нестійка ситуативна готовність школярів вчитися; дидактична діяльність, що загалом має репродуктивний характер: пізнавальні інтереси проявляються лише в ситуації позитивного оцінювання.

Визначенні критерії формування уміння навчатися були покладені в основу характеристики учнів 2-4 класів з різними рівнями сформованості у них навичок навчальної праці.

Експериментальна робота (формуючий експеримент) проводилася у 2-4 класах школи №13 м. Кам'янця-Подільського впродовж трьох навчальних років.

Пристаючи до експерименту, були враховані всі обставини, що ускладнювали цю роботу: по-перше, складність навчального матеріалу і, як наслідок цього, мало доступність його учням молодшого шкільного віку; по-друге, дуже низький розвиток в учнів молодшого шкільного віку умінь і навичок навчальної праці.

Особлива увага зверталася на розвиток в учнів умінь і навичок аналізувати і систематизувати матеріал, порівнювати явища, що вивчалися, складати логічний план викладу в підручнику явищ, обґрунтовувати висновки.

В експериментальних класах навчальний процес було організовано так, що уміння навчальної роботи формувались на кожному уроці. Перебудова навчального процесу в нашому експерименті проходила в напрямку підвищення цілеспрямованості навчання.

Початковим моментом в організації експериментальної роботи було пред'явлення учням навчального завдання, що містить у собі задачу чи запитання; потім йшов інструктаж учителя; далі – виконання роботи учнями і, нарешті, облік і оцінювання роботи.

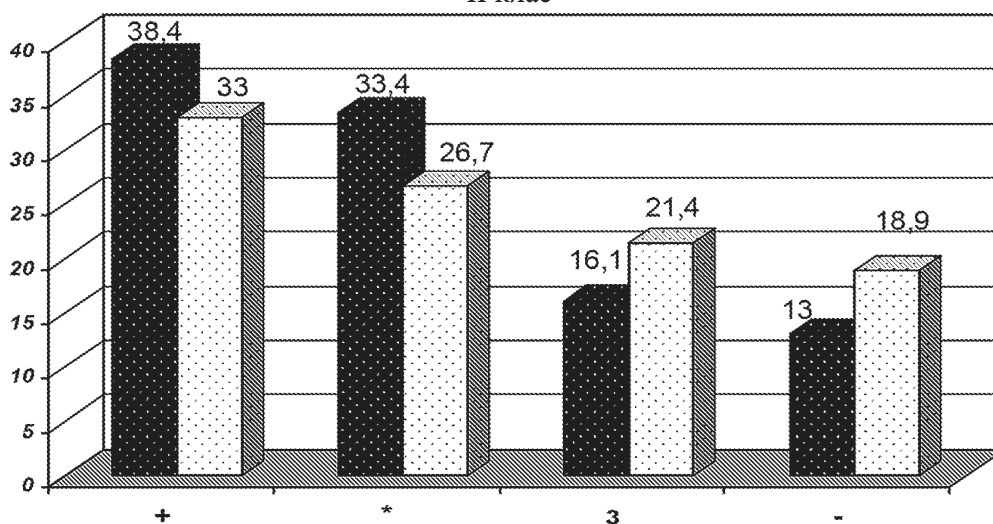
Зміст кожної теми уроку, запитання, ситуація взаємодії розглядалася як засіб формування пізнавальної самостійності вихованців (навчальних умінь, пізнавальних інтересів). Школярів навчали основам проєктивної діяльності; вони самі для себе мали відповісти на запитання: що робитиму я для досягнення бажаного результату?

У контрольних класах заняття проводились так, як це робилось упродовж багатьох років, ніякого втручання дослідника у навчальний процес не допускалось.

Якщо в контрольних класах, як і взагалі в часовій практиці школи, учні 2-х класів на уроках витрачали на роботу з формуванням навчальних умінь приблизно 11,8-12,9% навчального часу, то в експериментальних класах на таку роботу впродовж уроку з тієї ж теми – загалом 32-34% часу на другому році навчання, 34-35% часу на третьому році і 36-39% – на четвертому. При цьому застосовувався такий підхід: учень із високим рівнем самостійності і правильно виконував завдання, допускав незначні помилки – з достатнім рівнем; виправляв помилки з допомогою вчителя – з задовільним рівнем; не міг виконати завдання навіть з допомогою вчителя – з низьким рівнем.

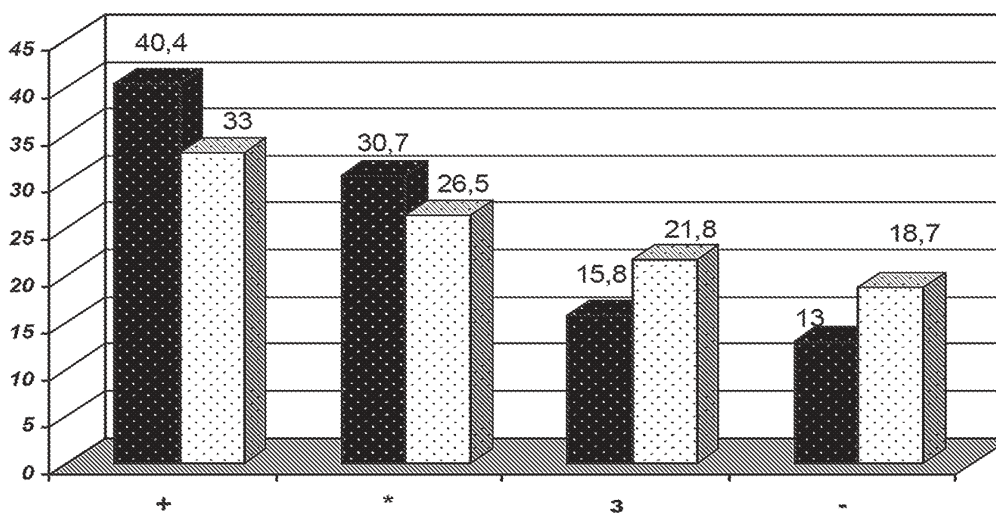
Кількісні результати дослідження представлені на діаграмах 1, 2, 3.

II клас

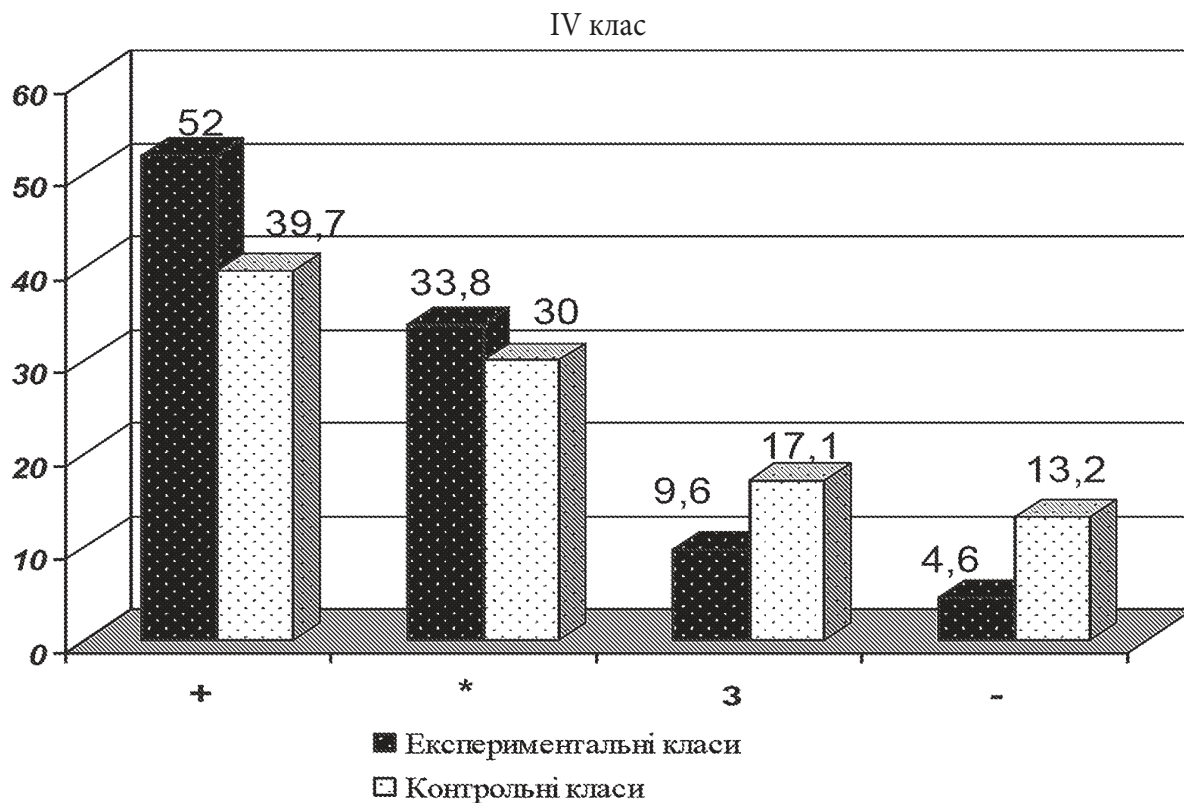


Діаграма 1.

III клас



Діаграма 2.



+ – високий рівень; * – достатній рівень; з – задовільний рівень; – низький рівень

Діаграма 3. Розподіл учнів (у %) за рівнями сформованості загально навчальних умінь і навичок у других (II), третіх (III) і четвертих (IV) класах

Разом із тим експеримент показав, що навчати навчальним умінням тільки на певному предметному змісті нераціонально – це обмежує коло їх застосування. Уміння стають недостатньо узагальненими, у них відсутня гнучкість, мобільність. У процесі експериментальної роботи помітили, що узагальнені навчальні уміння переносяться спочатку лише на аналогічний зміст. Молодші школярі не можуть відразу самостійно переносити вміння, сформоване на конкретному матеріалі, у змінні умови. Таке перенесення, як показало експериментальне дослідження, можливе лише при вільному оперуванні узагальненими умінями, коли уміння вже «відбулося», достатньо закріпилося і досить мобільно впроваджувалося у різний зміст.

Наше дослідження показало, що формування умінь і навичок навчальної роботи ефективніше здійснюється через узагальнення. Тільки завдяки поєднанню навчальних умінь із різним змістом відбувається їх узагальнення (діти вчаться бачити спільне в різних випадках), що сприяє актуалізації умінь у різних ситуаціях. Експеримент також засвідчив, що успіх формування у молодших школярів умінь навчальної роботи зумовлений певними дидактичними умовами і зокрема:

- завдання, що визначалися вчителем для навчальної роботи мали відповідати реально існуючим у школярів умінням;
- завдання, що вимагали володіння уміннями і навичками, які в учнів ще не сформовані, повинні містити в собі детально алгоритмізовану інструкцію щодо виконання відповідних дій;
- наявність в учнів знань, котрі дозволяють зрозуміти мету і завдання наступної роботи;
- наявність у змісті завдання нового для школярів, що б надавало завданню дослідницької спрямованості.

Реалізувати названі умови уміння вчитися, як засвідчив експеримент формування розробки та впровадження програми моделювання навчальної діяльності відповідно до ознак її кінцевого результату. Така програма містить у собі низку теоретичних положень, а саме:

специфіку педагогічний дій як засобів формування інших умінь, функціональність педагогічних дій та повторюваність їх структурних одиниць відповідно до педагогічного результату.

Експеримент показав, що структура педагогічних дій зумовлюється характером їх кінцевого результату, а структурні одиниці та закони їх комбінацій схожі до структурних одиниць наслідків цих дій. Це положення має важливе значення при формуванні структури педагогічної освіти: воно передбачає систему певних об'єктивних детермінант педагогічного вміння, відокремлює структурні одиниці педагогічного результату, диктує правила їх групування.

Розвиваючи вміння навчати вчитися слід також формувати певний склад діяльності, і, перш за все, таких її компонентів як:

- а) аналіз суб'єкту навчальної діяльності як носія форм результатів цієї діяльності;
- б) визначення способу впливу на учня і шляхів організації системи його відношення;
- в) розробку способів досягнення запланованого результату; контрольні навички за ефективністю розробленого способу впливу і на основі цього – корекція вирішення педагогічних задач.

У результаті проведеної експериментальної роботи, спрямованої на підвищення ефективності формування вміння навчати дітей вчитися, були одержані результати, що відображенні на рисунку 2.13

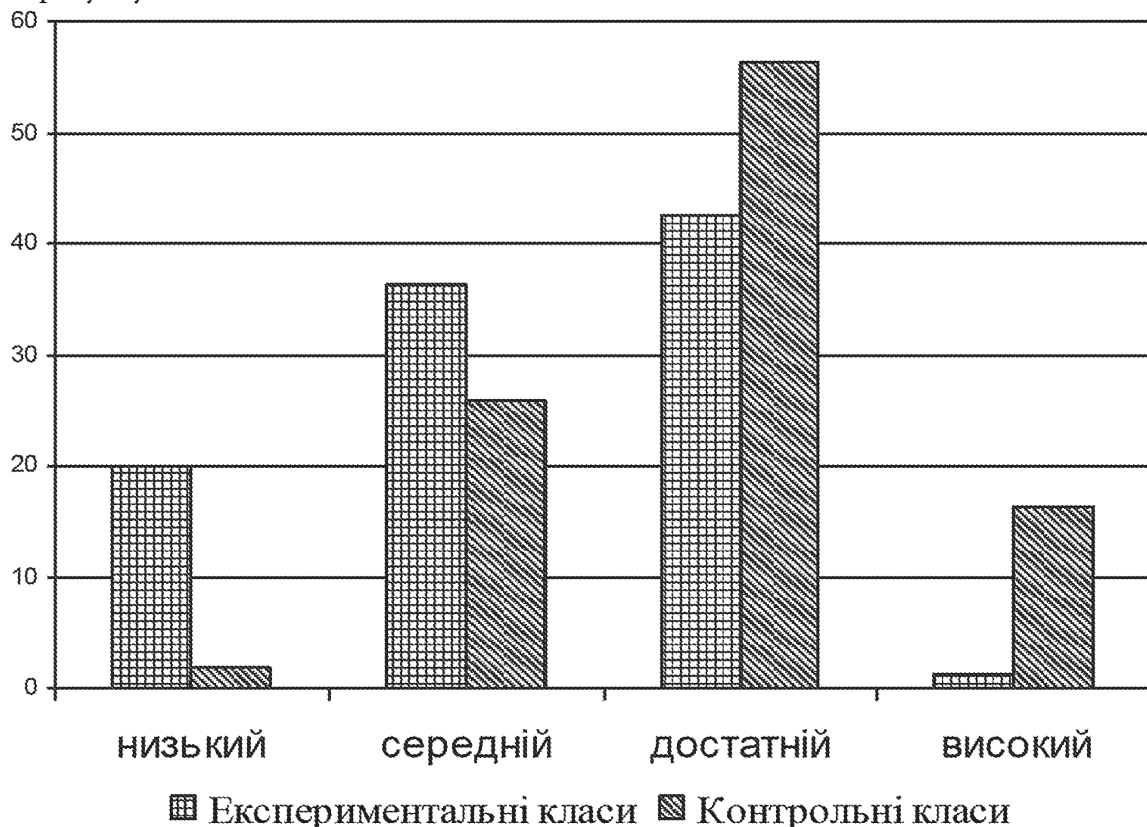


Рис. 2.13. Розподіл учнів (у%) за рівнем володіння навичками навчальної праці

Так, як видно з представленого рисунка, кількість учнів із високим і достатнім рівнями в експериментальних класах на 28,8% більше, ніж у контрольних (відповідно 72,6% та 43,8%), де переважає кількість учнів із низьким та середнім рівнем володіння навичками навчальної праці (56,3%). В експериментальних групах кількість таких учнів не перевищує 28%.

Проаналізуємо зміни у математичних знаннях школярів, що складають операційно-інтелектуальних аспект володіння навичками навчальної праці (рис. 2.14). Первинні емпіричні данні нашого дослідження дозволяють говорити про деяке підвищення успішності школярів з математики. Так, низький рівень знань залишився лише у 10% школярів експериментальних класів і 17,5% – у контрольних класах.

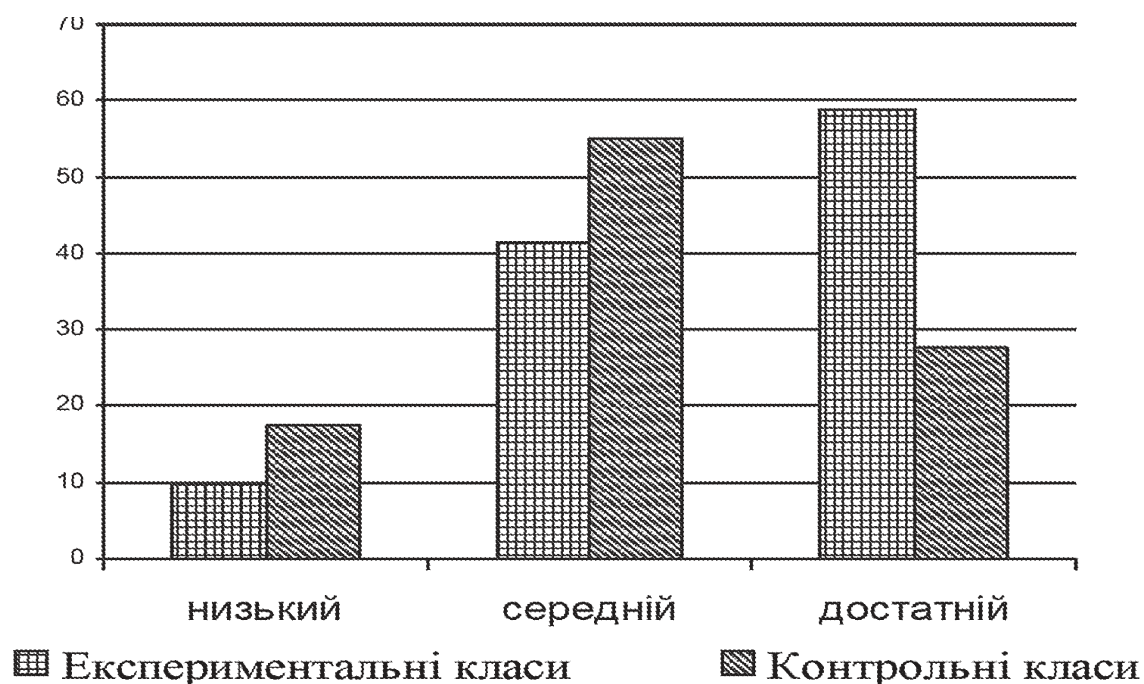


Рис. 2.14 розподіл учнів (у%) за рівнем знань математики після проведення формуючого експерименту

Частина учнів із достатнім рівнем зростає на 31,2% завдяки експериментальному навчанню. Об'єктивно, школярів експериментальних класів по закінченню експерименту отримали вищі оцінки з математики за школярів контрольних класів. Знання учнів стали деталізованіші, експериментальне навчання сприяло розвитку вміння узагальнювати інформацію, застосовувати отримані знання для аналізу нових конкретних ситуацій. Середнє значення успішності школярів середніх груп на 2,6 балів вище за результати успішності контрольних груп.

Такі позитивні зрушення в успішності школярів експериментальних груп, на нашу думку, обумовлюються специфікою експериментальних уроків математики, що спрямовані на особистісний розвиток школяра, на підвищення його внутрішньої мотивації через значне підвищення працездатності молодшого школяра.

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки: педагогічне вміння вчитися учнів початкових класів визначаємо як вміння навчати дітей вчитися.

Уміння навчати дітей вчитися визначаємо як властивість особистості вчителя, зафіксовану у структурі його світогляду як стан готовності до дидактичної діяльності.

Процес формування досліджуваного феномену вміння навчати вчитися значно підвищується, якщо реалізувати певну технологію взаємодії вчителя та учнів, яка передбачає дотримання поетапності при організації та здійсненні формування вміння навчати вчитися; об'єктивну діагностику рівнів сформованості готовності вчителів до навчання дітей вчитися; створення комплексу засобів взаємодії вчителя та його вихованців з опорою на індивідуальні та колективні форми роботи, контроль результативності такої взаємодії, спільне її обговорення та аналіз. Проблема формування умінь і навичок навчальної діяльності складна і багатогранна і, безперечно, не вичерпується розглянутими в дослідженні аспектами. Подальшої розробки потребують питання врахування індивідуальних особливостей на процес формування загально навчальних умінь і навичок, вивчення наступності у формуванні різних загально-навчальних умінь і навичок.

Список використаних джерел

1. Гуревич Р.С. Інноваційні педагогічні технології в підготовці магістрів / Р.С. Гуревич // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2013. – №2. – С. 100-105.

2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. / В.А. Кан-Калик. – Москва : Просвещение, 1987. – 190 с.
3. Освітні технології : навч.-метод. посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська, К.Ф. Нор; за ред. О.М. Пехоти. – Київ : А.С.К., 2004. – 256 с.
4. Проблеми і перспективи становлення 12 річної середньої школи : Наук.метод. Посібник / за ред. В.Ф. Паламарчук, Л.І. Даниленко. – Київ : Логос, 2003. – 78 с.

This problem is a key one at the beginning stage of teaching because due to the optimal structure of the teaching process every pupil of the class learns the material according to his/her maximum abilities at the moment moving at the same time ahead in his/her development.

That is why the optimization of teaching foresees the obligatory study of pupils' studying abilities. The state of the problem of the formation of general cognitive skills of junior schoolchildren in the psychological-pedagogical literature and pedagogical practice has been studied.

The main kinds of skills mentioned above are: the skill to compare, to analyze, and to find the main point, to prove, to set the links between cause and effect, to synthesize.

The formation in every pupil the interest and responsibility to studying is one of the main tasks of formation of the motivation sphere of the pupils' personality. At the junior school age it has such peculiarities: 1) the pupil is ready to get the aims set by the teacher but only for short time; 2) the pupil is able to determine the importance of the lesson aims, but he/she has no skills to compare the aims with his/her abilities and it often causes lowering of the motivation of studying.

It is determined that the optimization demands an active creative work and special work with motivation training.

Key words: *general cognitive skills, conditions of the optimization of the ability to work, purposefulness of studying, motivation of studying, methods of teaching.*

УДК 372.32+33.033

Тетяна Грітченко
Tetiana Hritchenko

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА ДОШКІЛЬНИКІВ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

CONTINUITY IN FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY SCHOOL AND PRESCHOOL CHILDREN: REALITIES AND PERSPECTIVES

У статті розглядається зміст поняття «екологічна культура особистості», розкривається сутність поняття наступності в навчанні і вихованні; дається характеристика програмово-змістового забезпечення екологічної освіти і виховання дошкільників і учнів початкової школи в аспекті наступності, виявляються проблеми, що перешкоджають безперервному і послідовному формуванню екологічної культури дітей при переході з дошкільного на початковий ступінь шкільної освіти.

Ключові слова: *наступність, екологічна культура, основи екологічної культури дошкільників, екологічна культура учнів молодшого шкільного віку, дискретність.*

Негативний вплив техногенних чинників, надмірне споживання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища призводять до незворотних змін світових екологічних систем. Ця глобальна проблема людства диктує нагальну необхідність удосконалення екологічної освіти і виховання підростаючого покоління. Результатом цього повинна стати